

Cuprins

Avatarurile Rusiei: ideologii și politicieni

Rădăcinile bolșevismului: o analiză ideologică a intelighenției ruse din secolul al XIX-lea.....	13
Social-democrația europeană: un produs al iluminismului	13
Populismul, nihilismul, terorismul și marxismul – etape ale mișcării revoluționare ruse.....	21
În loc de concluzii. Social-democrația europeană și bolșevismul – două tradiții intelectuale și politice incompatibile.....	36
 Implozia leninismului. O reevaluare a conflictului sino-sovietic din perspectivă ideologică.....	43
Luarea cu asalt a realității. Mic excurs asupra fenomenului ideologic.....	43
Premise ale conflictului sino-sovietic.....	53
„Stângism” <i>versus</i> revizionism. Dimensiunea ideologică a conflictului	59
Dimensiunea geopolitică a conflictului	69
Dimensiunea economică a conflictului.....	74
Dimensiunea politică a conflictului.....	77
Mao, Stalin și Hrușciov: dimensiunea personală a conflictului.....	80

Dimensiunea rasială a conflictului	82
Concluzii	85
Ideal cultural sau proiect geopolitic?	
Paradoxurile eurasianismului	87
Slavofilism și panslavism: premisele cultural-intelectuale ale eurasianismului	87
Exilul contrarevoluționar și apariția eurasianismului.....	93
Dezintegrarea leninismului și ascensiunea neoeurasianismului prosovietic	101
Neoeurasianismul postsovietic.....	105
„Doctrina Primakov”. Articularea politică a neoeurasianismului	114
Reperabilitatea neoeurasianismului în politica externă a Rusiei lui Putin.....	117
Concluzii. Eurasianismul, o combinație sui-generis de geopolitică și ideologie	121
Neoconservatorism și neoeurasianism. Dimensiuni ale discursului hegemonic în Statele Unite și Rusia	127
Tătucul, popoarele, istoria, memoria. Reflecții (in)oportune asupra stalinismului	137
De la idealistul disciplinat la politicianul cu duble standarde și retur: Leon Troțki și mitul bolșevismului „cu față umană”	146
Mai mult decât un simplu bufon politic. Influența lui Hrușciov asupra Uniunii Sovietice și a secolului XX.....	155

Între științe politice și relații internaționale. Studii de caz

Comunitarianismul constructivist. Pentru o reimaginare culturală a conservatorismului	163
Perioada clasică a conservatorismului.....	164
Conservatorismul în epoca modernă și contemporană.....	172
Neoconservatorism și neoliberalism.....	178
Perspective comunitariene	182
Un posibil dialog între premodernitate și modernitatea radicală.....	188
Comunitarianism constructivist, identitate, modernitate.....	191
Dincolo de teoria critică: o posibilă inserare a filosofiei politice habermasiene în teoria relațiilor internaționale.....	201
Imperialism, globalism, gramscianism, teorie critică și noul marxism: răspunsuri marxiste la problemele internaționale	202
De la teoria critică la un nou universalism de factură kantiană: relevanța ideilor habermasiene pentru problematica internațională contemporană	211
Socio-constructivismul și conexiunile sale cu filosofia politică a lui Habermas	221
Concluzii. „Lumea așa cum este” se transformă continuu sub influența „lumii pe care o căutăm”	229
Extinderea proiectului comunitar ca dialectică a suveranităților. Dimensiuni, limite, perspective	236

Sfidând logica Războiului Rece? Comunitățile	
Europene și noua conjunctură globală	238
Vectorul nordic	244
Stagnare politică, prosperitate economică.....	247
Vectorul sudic. „Momentul refondator”	251
Perioada de după Războiul Rece: reforme	
instituționale și noi valuri de extindere	254
Europenizarea ca dialectică a suveranităților:	
limite și perspective	262
Subiectul non-universal și redemocratizarea stângii.	
<i>In memoriam</i> Ernesto Laclau	268
Particularitate, articulare, discurs, hegemonie	270
Imposibilă și indispensabilă:	
paradoxul „democrației radicale”	276
Recitind <i>Capitalul</i> sau de ce comunismul a murit,	
în timp ce Marx e mai viu ca niciodată.....	282
Moralism și moralitate în politică: un posibil	
răspuns hegelian la o problemă kantiană.....	295
Abstract.....	305
Résumé.....	307
Bibliografie	309
Index de nume	335
Index de termeni	342

Pentru Michael Shafir, Silviu Rogobete, Ramona Lungu,
Marius Grec și în memoria Gabrielei Colțescu,
profesori cărora le datorez enorm.

„Istoria universală este progresul în conștiința libertății.”
(Hegel)

Rădăcinile bolșevismului: o analiză ideologică a intelighenției ruse din secolul al XIX-lea¹

Prezentul capitol urmărește să demonstreze că bolșevismul și social-democrația europeană au foarte puține lucruri în comun. Sunt două tradiții intelectuale și politice distincte, deși influența primeia asupra ultimei nu poate fi contestată. Pentru a evalua și în cele din urmă confirma această ipoteză, principala parte a capitolului constă într-o analiză diacronică a ideilor intelighenției ruse, pepiniera intelectuală a viitoarei dictaturi bolșevice, începând cu originile sale umaniste și încheind cu degenerarea populistă a acesteia. Pentru o mai bună înțelegere a surselor populismului rus, prima parte a capitolului prezintă originile marxiste ale social-democrației europene.

Social-democrația europeană: un produs al iluminismului

Lupta pentru emancipare socială este un produs al iluminismului și al filozofiei liberale căreia aceasta i-a dat naștere (Bernstein, 2002, pp. 147-160). Republicanismul, democrația, drepturile omului, sufragiul universal, individualitatea, piața

1. Textul a fost publicat inițial cu titlul „Roots of Bolshevism: an ideological overview of the 19th century Russian intelligentsia”, *Polis*, nr. 2, 2013, pp. 131-153.

liberă¹ – toate aceste câștiguri sociale și politice reflectă impunerea epocii moderne cu urbanizarea sa ascendentă, comerț extins, secularizare și un accent major pus pe rațiune. Dar, după câteva decenii, a devenit clar că toate aceste câștiguri nu erau universale, așa cum Revoluția Franceză le prezentase, ci limitate la o anumită categorie socială: burghezia. Revoluția industrială care a făcut posibilă Europa modernă a prosperat cu ajutorul sclaviei și al exploatării atroce a altor continente². Mai târziu, pe măsură ce sclavia era tot mai dificil de menținut datorită revoltelor, emancipării opiniei publice și, în primul rând, datorită avansului tehnologic ce le-a permis foștilor posesori de sclavi să devină respectabili oameni de afaceri și foștilor sclavi să devină angajați cu acte în regulă, fără ca această transformare să afecteze în vreun fel profiturile, ba dimpotrivă, una dintre promisiunile modernității, drepturile omului, bazate pe libertate individuală, a fost astfel îndeplinită. Nu însă fără conflicte

1. Adam Smith, autorul metaforei „mâna invizibilă”, care simbolizează piața liberă, poseda o înțelegere diferită a acestei noțiuni decât cea care i se atribuie în prezent. Pentru Smith, marii industriași (cu interese monopoliste, nu competitive) reprezintă principalul pericol la adresa pieței libere. La aproximativ două generații după moartea lui Smith, descendenții acelor antreprenori, mai puțini și mai bogați, utilizau *avuția națiunilor* (care este și titlul celei mai importante lucrări a lui Smith), pentru a configura piața liberă în conformitate cu propriile interese, proces în care producătorii mici și mijlocii aveau de suferit, ajungând chiar să falimenteze (Canterbery, 2001, pp. 39-60).
2. Karl Marx a expus judicios imaginea Europei despre sine ca fiind prosperă datorită superiorității culturale și unei etici a muncii diferite, provenită din protestantismul care, în opinia lui Max Weber (2003), a condus, în procesul secularizării sale, la o mentalitate de tip capitalist, drept ceea ce realmente era o fraudă. Avansul Europei nu era rezultatul unui sistem economic superior (capitalismul), bazat pe profituri obținute din investiții inteligente, devotament și muncă sistematică. Dimpotrivă, jefuirea masivă a coloniilor a asigurat startul Revoluției Industriale și mai apoi a iluminismului și întregului proces de modernizare (Marx, 1957, pp. 573, 712-714, 745-746, 749).

majore (dacă luăm în calcul fie și numai Războiul Civil American), dar conformându-se până la urmă tendinței istorice de ansamblu: sclavia a fost abolită după ce a început să diminueze profiturile marilor companii europene și americane, nu în prelungirea idealurilor iluministe (Bush, 2003).

Ar fi putut promisiunile modernității, cum ar fi libertatea și egalitatea, să fie extinse și în privința păturii rurale și a muncitorilor din industrie, fără a rămâne apanajul exclusiv al burgheziei? Puteau deveni ele cu adevărat universale? Aceasta era principala întrebare a unor intelectuali, catalogați retrospectiv drept socialiști utopici. Contele de Saint-Simon, Charles Fourier, Robert Owen și-au imaginat comunități perfecte, în care conflictele sociale ar fi fost eliminate prin democrație directă și accentul pus pe proprietate publică, înțelegând ca antidot al proprietății private, având tendința de a demantela textura socială și de a genera abuzuri și exploatare (Popescu, 2004, pp. 269-305). Au fost reuniți sub eticheta de „utopici” deoarece revolta lor era una pur morală.

„Socialismul științific”, pe de altă parte, cel pe care Karl Marx și Friedrich Engels au pretins că l-au descoperit, afirma că inegalitățile în creștere dintre capitaliștii care dețin mijloacele de producție și muncitorii care sunt privați de ele vor conduce în final la dezintegrarea modului capitalist de producție. Concluzia aceasta reprezenta pentru cei doi un fapt științific: logica internă a capitalismului este bazată pe acumulare, profit și exploatarea muncii neplătite. Pe măsură ce tendințele de concentrare ale capitalului se amplifică, asta însemnând că marile industrii devin și mai mari prin încorporarea sau eliminarea potențialilor rivali, numărul capitaliștilor scade (concomitent cu îmbogățirea lor), în timp ce numărul muncitorilor care asigură profiturile patronilor crește, aceștia sărăcind corelativ. Această contradicție va conduce mai devreme sau mai târziu

la o situație tensionată și va facilita astfel premisele unei revoluții sociale care va înlătura capitalismul și stratificarea socială injustă pe care o produce. Rezultatul era pentru Marx inevitabil și deci științific. Legile istorice ale dezvoltării sociale pe care acesta a pretins că le-a descoperit erau încorporate în economia politică a fiecărei etape prin care trecuse umanitatea: comună primitivă, antichitate, feudalism și capitalism. Legile respective aveau la bază dinamica forțe – relații de producție. Primele echivalau cu invențiile sau bunurile de care comunitatea sau societatea beneficia în mare măsură gratuit și care impulsiau progresul și generau bunăstare. Gradual, aceste invenții sau bunuri erau monopolizate de o clasă dominantă, care pretindea un anumit preț pentru utilizarea lor. Producerea și reproducerea lor, gestionate acum de clasa dominantă, au demarat apariția unor modele de stratificare economică și socială bazate pe inegalitate și polarizare, modele care transformau progresiv proprietatea publică în proprietate privată, în acord cu interesele elitei privilegiate. Acestui nou statu-quo i s-a oferit o formă legală și, de la o generație la alta, a ajuns să fie perceput ca fiind natural și onest. Marx a numit acest statu-quo „relații de producție”. Când relațiile de producție deveneau prea opresive, obstrucționând progresul și bunăstarea până într-acolo încât majoritatea oamenilor le considerau intolerabile, avea loc o revoluție socială care permitea eliminarea tensiunilor structurale acumulate în cadrul respectivului mod de producție. Ulterior, întregul proces ar fi demarat din nou, noile forțe de producție eliberate prin revoluție devenind relații de producție și așa mai departe. Această filozofie materialistă a istoriei a oferit metoda dialectică pentru înțelegerea trecerii de la un mod de producție (dimensiunea materială în ansamblu a unui anumit tip de societate, în termenii lui Marx) la altul. Astfel, comuna primitivă ar fi dat naștere antichității,

antichitatea feudalismului, iar feudalismul capitalismului (Marx, 1954, pp. 9-10; Marx, Engels, 1956, pp. 14-24).

Ținând cont de manifestarea dialecticii la nivelul istoriei, capitalismul conținea deja „germenii” sistemului care urma să îi ia locul: comunismul. În capitalism, relațiile de producție sunt codificate în termeni legali ca proprietate privată, în timp ce forțele de producție tot mai numeroase, muncitorii, sunt deposedați de mijloacele de producție. Pe cât de progresist fusese la început, atunci când a înlocuit feudalismul, capitalismul, argumenta Marx, nu mai impulsiona acum progresul social, ci îl perturba. De ce? Pentru că esența capitalismului constă într-o nesfârșită succesiune de crize economice și sociale. Muncind, proletarii creează plusvaloare, adică diferența dintre salariul lor și venitul total pe care patronul îl obține în urma muncii lor. Valoarea obiectivă a unui produs rezidă în timpul de muncă „socialmente necesar” pentru crearea respectivului produs, o medie, cu alte cuvinte, a timpilor de muncă individuali. Deoarece capitalistul urmărește exclusiv profitul, în procesul de producție se va baza din ce în ce mai mult pe mașini, în loc de muncitori. Aceasta se traduce printr-o abundență de bunuri ieftine, reprezentând totodată un semnal al crizei ce se prefigurează la orizont. Marx susține că numai muncitorii pot crea plusvaloare; pentru patron, muncitorii reprezintă capitalul variabil (numărul lor fluctuând în raport cu necesitățile conjuncturale ale afacerii), în timp ce mașinile reprezintă capitalul constant (acestea neputând fi angajate sau concediate ca în cazul muncitorilor; mai mult, mașinile nu pot crea singure bunuri, în absența intervenției umane și nu pot decât să transmită o minusculă parte a utilității lor produsului final, proporțională cu deteriorarea lor în timpul producerii respectivului bun – acesta este motivul pentru care Marx nu credează tehnologia cu abilitatea de a crea plusvaloare). Sporind partea de capital constant (fix) pentru a crește productivitatea